

ban, hogy e sejtésnek utánajárjunk, nem biztosít megfelelő anyagot a kötet, mely elég vaskos ugyan, de korántsem tartalmazza Mészöly valamennyi elbeszélését. Ráadásul éppen a keletkezési dátumok figyelmeztetnek arra, hogy az írói fejlődésrajznál ezúttal fontosabb a kötetkompozícióra figyelünk: a novellák ugyanis hangsúlyozottan nem kronológiai rendben követik egymást. Az elején az utóbbi másfél évtizedben keletkezett, egyértelműen látomásos novellák állnak; ezek adják meg a könyv alaphangnemét. Látomásos novellák rendre felbukkannak a gyűjteményben később is, és állandó jelenlétükkel a látomás részeivé teszik a többnyire korábban keletkezett, tradicionálisabb felépítésű novellákat. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy Mészöly kötetkompozíciója többszörösen mozaikszerű: a kötet egésze, azaz a kötet novelláinak egymáshoz való viszonya a látomásos novellák mozaikjainak egymáshoz való viszonyát ismétli meg.

A látomás szó használata tehát Mészöly egész könyvét tekintve is indokolt lehet. Címéről pedig, tartalmának ismeretében, azt mondhatnánk, hogy nosztalgia helyett inkább fordított nosztalgiát fejez ki. Mészöly valami olyasmire vágyik, amely sohasem létezett, de amelynek lehetséges szépségét a múlt mégis magában hordja, az utána való vágyat mégiscsak felkelti. „Közép-Európa jószerivel nem volt még, csak lehetne talán egykor, ha talpából kinőne a gyökér.” — írja Mészöly könyve ajánlásában. Beszélhetnénk persze fordított elégiáról is, hiszen a megszületendő szépsége felől a jelenbe nyúló múlt csak szomorú rezignációval figyelhető; mert a szépség jövőbeli megszületésére alig több a remény, mint a múlt szépségeinek újjászületésére, a klasszikus elégiaköltő vágyainak beteljesülésére. *Változatok a szép reménytelenségre* — hangzik a kötet alcíme. A szálak furcsa keveredésének, eltűnésének és előtűnésének szépsége, a hajótörést ábrázoló gobelin szépsége a múzeumi csarnok falán. Mészöly Miklós tolla nyomán a világ, a múlt, a jelen és a jövő műalkotásként mutatkozik meg; láthatjuk magunkat, és gyönyörködhetünk abban, ahogy inog alattunk a hajó.

Ilyen nagy is lehet a költészet hatalma. (*Magvető*, 1989.)

SZAJBÉLY MIHÁLY

Fodor András: Pünkösdi hírnök

A költők mindig megküzdnek az idő és a tér korlátaival. Szeretnének szabadabbak lenni, megtalálni a végtelen időt, bebarangolni a nagyvilágot. Fodor András egyik kötetcímével is jelzi „józságát” (*Józan reggel*), s mégis nehezen tud belenyugodni a változathatatlanba, abba, hogy az „idő foglya”. Milyennek látja az időt? Már fiatalon a „konok”, a „büntető” jelzőt teszi az idő elé, később „zsarnoknak” nevezi. Észreveszi maga körül az „idő hordalékát”, tudja, hogy „nem tud megállni” az időben. Olykor „úzi” az idő, „kísérti”. S minden hiába, nem képes visszatartani, „alattomban száguld” az idő, s mint a „gyémántos menyét”, a perc elsiklik előtte. Egy kép-

ben így ír: „betonkeverők tégelyében / benuktan áll a gazdátlan idő.” Keserű kérdést tesz fel aztán: „Időből, térből kiszakadt kísértet, / ki vagyok én, mivégre / lábalok itt a gazdátlan éjben?” A kérdésre pedig válogatott verseinek gyűjteményével válaszol a hatvanéves költő: „reményfutamról” vall, „pünkösdi hírnökként” szól.

Fodor András különös költőegéniség, aki kezdettől fogva nem tudott bezárkózni, valamiféle elefántcsonttoronyba vonulni, s onnan lenézve, az igényesség látszatával mindinkább eltávolodni kortársaitól. Mindig hivatkozott Illyés Gyulára, így a korai *Három eskü* című versében példaképnek nevezi, később a *Pusztai szélt*-t neki ajánlja, és a *Testvérek* soraiban gyászolja: „Álltunk a koporsónál, / váll-vállhoz; szóliatlan / véve magunkra múltat, jövőndöt.” Természetesen nem olyan egyszerű költői biztatást fogalmazni, „reményfutamról” vallani. Fodor András sem túlzottan és indokolatlanul reményt sugalló. Az előbbi versben is az Illyéshez kötődő költő elbizonytalanodik, kételyei szaporodnak: „De ki látta az esküt? / Lehet, akkora árnyék zuhant ránk, / hogy a testvéri arcok / már sose fognak egyberajzolódni?” A költő kérdései fájók és igazak. De ehhez kell kapcsolnunk a „barátság csodájáról” verset író Fodor Andrást. A bizalom, a barátság, a hit erősen él benne: a „nemzedék hangján” szól, barátait versben üdvözli, a *Kettős rekviemben* búcsúztatja professzorát, Fülep Lajost, és zenetudós barátját, Colin Masont. Ő még tud hálás lenni tanárának, költő-mesterének, Takáts Gyulának, neki ajánlja a *Szomjúság* című versét; és a kaposvári gimnáziumnak írta *Az iskola udvara* sorait („ott nőtem emberré a tágas udvaron...”) Emberi-költői útját nyomon követhetjük verseit olvasva: az Eötvös Kollégium szellemi légkörébe kerül. Verset ír a 61-es villamosról. Nem az épület a fontos, hanem a szellem, a barátok, a professzorok. Szász Imrénének idézi az akkori utazás jelképessé váló pillanatát, Lator Lászlónak az éjszakai Chaucer-fordítás óráit. Fodor András egyik kulcsszava: a hűség. A Kormos Istvánnak, szeretett költőbarátjának ajánlott *Hűség* című versében az igazakat keresi, „kik élő tüzet gyújtottak magukból / a reszkető éj csillagparaszában...” Verseiben és naplójegyzeteiben — így a nagy sikerű *Ezer este Fülep Lajossal* című kötetében — különösen értékes kortörténetet tár elénk. Kiemelkedik Fülep Lajos alakja, így például a *Pannónia* sorai-
ban közvetve, *Az Úrfelmutatás hazugsága* című, Fülep Lajos utóéletét őrző versében közvetlenül („Lehet utólag templommá hazudni / a konduló közönyt?”) és többek közt a *Gazdátlan házban*. Az élmény erejét érezteti a Fodor-vers színvonala: pár sorban vissza tudja adni Fülep Lajos tartását, a halál fájalmát, a gazdátlan szobák „összeomlását”, a tárgyak magányosságát, a beszélgetőséták emlékét. Korunkban, költészetünkben eléggé ritka a barátság, a meleg emberi érzés. Fodor András kivételes egyéniség, különös költői alkat; ő nem szégyelli érzéseit, szívesen ír barátait. Ő még ír a „barátság csodájáról”, s a *Barátaimmal* című versében ezen összetartozás nehézségeiről vall, a gyanakvás szelleméről, ezen „száműzetésről”. Téli képpel jól érezteti ezt az időszakot; „Jégágú ablakunkon / besírt a szél. velünk / lakott a Duna hidege.” Tilalmasnak nevezi ezeket a barátait, kikkel együtt érezték a „szabadság gyötrelmes szomjúságát”. S amikor el akarják téríteni az „emberi ügyek” hánytorgatásától, verset ír a fűszárlól Vekerdi Lászlónak, hisz ő is fűszál, a legkülönbek egyike, akiről írnia kell. Tudja, hogy „Krisztus jár közöttünk / s mi nem tudjuk megváltani.” (*Vers a fűszárlól*). Aztán verssel üzen Nagy Lászlónak, Csanádi Imrénének, Bisztray

Ádámnak, Határ Győzőnek és másoknak. Fodor András mindig emberközeli-
ben él, mesterek és kortársak veszik körül. Többször fordul Németh László-
hoz, megrázza a halálhír, később versben idézi fel újra, a *Homloka égőve*
alatt címűben. A költő egy-egy találkozásban, mozdulatban képes észrevenni
a lényegét: Németh László hatalmas szellemét, sugárzását, küzdelmét, „hom-
loka égővét”. S önkínzón, fájdalmasan kérdezi: megérdemeltük-e? A ké-
sőbbi Fodor András-versek közül kiemelkedik egy újabb találkozás, költői
portréval: a *Találkozás a hídon* című, melyet Vas Istvánnak ajánlott. Az Er-
zsébet-hídon, a Kossuth Lajos utca felől szembejött vele Vas István, vilá-
gos, könnyű kalapban, különös léptekkel, bottal — a suhogó autók, remegő
traverzek között, a város kőrengetegében. Az örömteljes pillanatot megörö-
kítette a költő. Közben két vonást húz vers-festményébe, mintegy az imp-
ressziót kiemelve: „két korszerűtlen alak, / kik lám, e véletlen kapott /
percben még azt is mutatni merik, / hogy egymásnak örülnek.”

Az utazás jelentős szerepet tölt be Fodor András költészetében. A ba-
rátság és a kiszélesedő érdeklődés, a távoli vidékek vonzzák Angliába Colin
Masonhez. Korábbi nagy verse, a *Bartók* is Masonhez hozza közel, hisz
mindketten benne látták a tisztaságot, a „teljes rokont, a helyettünk cse-
lekvőt.” Mason is „Bartók igaz világa hitével” jött hazánkba. Amikor Fodor
András 1970-ben Londonba utazik Masonhez, ezt a látványt, ezt az élményt
érdekesen örökítette meg az *Érkezés* című versében. Lator László e vers
kapcsán elemzi Fodor jellegzetes költői látását, valóságközeliségét, tárgyait,
egymásba csúszó képeinek villogását, ragyogását. („Párak edénye, áttört
messzeség, / eső utáni nap-zsongatta kék...”) Az egész világot látni-befo-
gadni-ábrázolni akaró költő eljut Párizsba, ballag a Szajna felé, s a leg-
fontosabb a megörökített nagy élmény: Hangverseny Párizsban Igor Sztra-
vinszkijjal. S a hangversenyen és a költőben a zenével együtt ott kavarog
a kor rettenete és reménye: „Ki mondja meg, hogy mi lesz a zenével? / Ki
mondja meg, hogy mi lesz a világgal?” Verseiben ott a fenséges tér, a ten-
ger, Shelley-re emlékszik Oxfordban, kristályszemű pillanatot örökít meg a
Szajánánál. Nem felejtji Göring kiégett nyaralóját, a tenger bitófáit; „az öt
világrész titkaként sugárzó / emberi kéz eleven csillagát” őrzi Varsóban —
és még mi mindent! A költő másképp utazik, mást lát külföldön. Megra-
gadja egy gőzölgő mező, különös köd Naumburg táján, megrázza a lenin-
grádi temető hatszázezer halottja a „széltépte síkon”. S még messzebbre jut
el, Delhiig, Madraszig, egy különös ünnepet lát, és versben rögzíti Khadzsu-
rahóban: „Honnét ez az életöröm? / Honnét e gesztusokká finomodott zene?”
— kérdezi. De minden igazi út hazafelé kanyarodik. Fodor András az
Idegenből haza című versében ragadja meg ezt a pillanatot: a végtelent
idéző hegycsúcsok után a hazai tájat látja. Higgadt kijelentései, póztalan vallo-
másai erőt sugallnak: „Nyugodt vagyok. Csak itt tudok élni. / Várnak,
szeretnek.”

A dunántúli táj él leghatározottabban verseiben: buzsáki ködök, szig-
ligeti napfény, az urasági cséplés, a várkonyi gesztenyés, az otthoni citera-
szó, a pannóniai táj „hullámtalan korongja”. Tudja, hogy „rámismer a szü-
lőföld. / Rokonként köszönök / udvarnak, fapalánknak.” Ez a közelség teszi
lehetővé az eredeti tájbrázolást. Neki „pillájára” fagy a tó „didergő hor-
ganybádoga”; a ringató víz „tündérkedő zöld”, és „áttört aranyvászna-
t le-
vonja / a tengerről az ég”... Érzí, hogy a „fény pengéin serceg a nád.”
S néha „ottfelelt holdat” lát a „reggel sisakján” — a változatlanág pecsét-

jeként. A csupa-élő természet ezeryi képben él verseiben: kifejezi az öröm „kék diadalát” vagy a rét „friss nyújtózását”. Ez a dunántúli táj vezeti el Berzsényi Dánielhez. Felkeresi földjét, a sarjúkaszálók és a dombok oda-vezetik Niklához. Elmerengve érzi a tájban a költőelőd „melle bazaltján” kiforrt lávaerőt. Figyeli Berzsényi cselédeinek késő unokáit, és a temetőben „fözendül a hangod”, a magyarokhoz szóló zengő költői hang. A dunántúli táj és költészet hozza közel hozzá Babitsot, Illyést és Weörest is. Tájéköltészete összefonódik a barátjaihoz írt versekkel, s közben a téma és a szándék más költői eszközöket követel meg tőle; csaknem szociográfiai jellegű verset ír *Ormánsági leltár* címmel Tüskés Tibornak. („Patakok, zsenge rétek, ligetek, / gémeskút, egy-egy mocsári tölgyfa. / A kákicsi torony / csillagtüskéin gólyafészek. / Nyolcvanegy esztendő a pap.” Adatokat halmoz, csaknem költői „statisztikát” készít el, melyet a címben is jelez a leltár elnevezéssel, a vállalt objektivitással. Illyést, Kodolányit idézi, a református műltra figyel, hisz a „Sztárai Mihályok, / hogy tartották meg magyarnak a földet.”

A külvilág és az ember benső világa természetes harmóniában él Fodor András költészetében. Bár ő szívesen időz a táj ábrázolásánál, meg-megáll a tárgyak leírásánál, gyakran fordul a lélek tájai felé. Tárgyak veszik körül; olykor börtönbe zárják, máskor horizontot nyitnak. Hiszen „akár az ég csillagai, / a tárgyak is / változtatják helyük.” Érzékletes tárgyi világot örökít meg verseiben: „reves árkádokról”, „lándzsás kertkapuról”, „rozsdaködös tükörről”, „madárláb-csipkés szemfödélről”, „parázzvillámú küllőkről” ír. Leltárt készít Fülep Lajos lakásában, milyen tárgyak miként őrzik a gazda emlékét? Másutt egy kiállítás képeit tekinti át. Szomorúan készíti „följegyzést” a megfagyottakról a nagy hóban. De az élettelenről az élöre figyel, észreveszi az emberi lélek rezdüléseit. Stációkat lát, a félelem aknáit veszi észre, a rettegés kereszttüzeről ír. „Mások bűnéért szenvedek”, „mások sorsában élek” — úgy gondolja. Magányos, egyedül van, de a szerelem feloldja ezt. Vall „tested kenyeréről”. Versben fordul Dávid és János fiához. A család kötöttségében él. Barátai között jól érzi magát, vers és napló rögzíti Széher úti sétáit Fülep Lajossal. Megretten a hazugságokon, az „árulás jegéről” szól, a gyanakvást érzi olykor egy-egy találkozásakor. Felvillannak mindennapjai, felidézi az ifjúság emlékeit. Ahogy Kosztolányi is számadást készít a férfikor idején, Fodor András is „Orfeusz kárvallott unokajaként” néz önmagába. Csak bábszínpad és bábok az emberi világ? Mivé szorítják össze az „évek kölapjai”? Kételyei halmozódnak, „ütközőket” érez, egy hasonlatban a „börtönről” ír. Belebújva Rembrandt ruhájába, még egyszer megnézi az Éjjeli őrjáratot a padláson, s vigyorgó öregemberként úgy érzi, „nem éltem hiába”. Másutt már a vers címében is felteszi a kérdést: Miért érdemes? Majd újra azt kérdezi, hogy miért érdemes mégis? Talán egy-egy mozdulatért, igazi igékért, a „megnevezés mámorában / kilobbant szavakért.” Napjaink átlagemberének jellegzetes lelkiállapotát ragadja meg az *Egy nap csödlisztája* című versében, amikor újra meg újra rázuhan az emberre a tömegkommunikációs áradat bukással, csöddel, kilátástalansággal, erőszakkal, műveletlenséggel. S nem tud túllenni egy-egy tragikus halálhíren; versben búcsúzik Illyéstől, Bibótól, Füleptől, Pilinszkytől.

Fodor András mindig az egységes, az elválaszthatatlan művészetekben gondolkodott. Régi barátja, Domokos Mátyás is úgy jellemezte, hogy „része-

gító szabadsággal józanul gazdálkodva” valamiféle reneszánsz embereszményt igyekezett megközelíteni. Kora ifjúságától fogva, az Eötvös Kollégiumban töltött éveitől kezdve költészetét kiterjesztette: fordított, szerette a zenét és a képzőművészetet Fülep Lajos vonzásában. Verset írt egy Bach-fűgáról, Egry József festményeiről, Fellini filmjéről, az indiai táncról. Hisz a Múzsák testvériségében, igazi szövetségében, vallva: „hitesd el, addig értelmes az élet, / ameddig él a művészet maga.” S ezt üdvözli többek közt Tóth Bálint a hatvanéves Fodor Andrásban: „S nem tudom, van-e egy is / köztünk, ki a képre, zenére, / szoborra, térre, a láthatóra, / s a ritmus- s dallamkatedrális / árkádoló időre / ilyen fogékonyan hajolna.” (Magvető, 1989.)

SZEKÉR ENDRE

Se nem hősök, se nem balekok

B. JUHÁSZ ERZSÉBET: HŐSÖK VAGY BALEKOK?

A TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉS ZAVARAI
A HETVENES ÉVEK IRODALMÁBAN

Mivel a kezdésnél föladott kérdést a kötet valójában megválaszolatlanul hagyja, tanácsosabb az — eleddig feltáratlan irodalmi-szociológiai téma elemző vizsgálatára utaló — alcímre hagyatkoznunk. Az irodalmat — itt a hatvanas évek végén jelentkező fiatal prózairó nemzedék alkotásait — a társadalmi szempontú problémafeltáró, veszélygócokra rámutató, tehát az irodalom főfunkciójától némileg távolabb eső pragmatista szerep felől közelíti meg a szerző. Mindazonáltal úgy érzem, nem a poétikai megközelítés primátusának jogosságát vitatom el, amikor támogatom e nézőpont megindokolhatóságát. Nem kérdéses ugyanis, hogy e generáció írásaiban a korábbi irodalmi konvenciók társadalmi indítékú megváltoztatása (vagy, ha a korosztály ismeretes dinamizmusát vesszük: felrúgása) tapasztalható. Tematikai téren feltűnő az addig kisebb jelentőséghez jutó periférikus sorsok, a társadalom peremén élők helyzetével való intenzív foglalkozás, míg — ezzel összefüggésben — kompozíciós oldalról a mindinkább szubjektívvá váló narrátori szerepkört, az elbeszélő helyzetének lirizálódását, azaz az író-elbeszélőnek műve problémaköréhez, hőseihez kötődő *testközeli* helyzetét említhetjük föl. A művek tematikai jellemzői, az erős társadalmi szólás- és bírálatigény, melyet e peremsorsok közvetítenek, több oldalról is igényelhetik az irodalomszociológus érdeklődését. Figyelemfelhívó lehet már önmagában az is, hogy jelentős számú, hasonló életkorszakban lévő, pályája kezdetén álló írónak azonos problémakörben fogalmazódnak meg gondolatai. Ennek, az irodalmi művek poétikai lehetőségei által megragadott s tipikussá formált *lézengő* élethelyzetnek a valódi világhoz, a fikció alapjául szolgáló valóságos viszonyokhoz kötődő megfeleltetése szintén fontos terepet jelenthet a vizsgálódás számára. B. Juhász Erzsébet dolgozatának másik szála az ábrázolások mögött felsejlő írói-szociográfusi tudatosság mértékét kívánja megjelölni.

Mivel a kutatási módszer társadalomtudományi hátterét a devianciakutatásban is élenjáró amerikai szociológiai műhelyek eredményei képezik, érthető,